

УДК 726.5(477):711.4

Шеломанова-Булавка Ю.М.,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

МІСЦЕ І РОЛЬ ДЕРЕВ'ЯНОГО ХРАМУ В СИСТЕМІ ЗАБУДОВИ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Одним з основних моментів на шляху відродження культової архітектури є визначення місця та ролі сучасного дерев'яного храму в системі забудови населеного пункту. Основою створення самодостатньої сакральної архітектури України повинно стати творче переосмислення істотного у регіональній традиції та трансформування збереженого за допомогою сучасних можливостей.

Після отримання Україною статусу незалежної держави, виникла проблема відновлення цілого напрямку в архітектурі – культового будівництва. Так, саме відновлення, адже у нашої відносно молодій державі стародавня нація з глибоким духовним корінням та барвистими регіональними традиціями. Важливість поставленого завдання полягає в тому, щоб зберегти уцілілі храми та не втративши регіональних особливостей будувати нові.

На жаль переважна більшість новозбудованих храмів на Волині позбавлена рис нашої дерев'яної сакральної школи будівництва. Одні з них, виглядають поодинокими, часто навіть випадковими, для цієї місцевості, інші, опираючись на взірці синодального стилю, що був характерний для храмів кінця XIX - початку XX ст., помилково сприймаються волинянами за традиційні. (Рис. 1,2, 3, 4, 5, 6)

У більшості випадків, причиною такого явища є недостатня поінформованість замовників (церкви в особі священнослужителів, а також громади). І хоча на сьогоднішній день світ побачило чимало вдалих видань питання залишається відкритим. Так вищевказана проблематика піднята у дослідженнях Зборовського Анатолія, Лиши Раїси та інших [3;7]. Прикладами праць присвячених історії української сакральної архітектури та теорії спорудження є посібник з проектування "Культові будинки та споруди різних конфесій" (керівник розробки архітектор Куцевич В.), навчальний посібник під назвою "Основи проектування українських церков" авторами якого є Лоїк Г. К. та Степанюк А. В., книга Вечерського В. В. Українські дерев'яні храми. [6;8;1] та інші.

Спорудження храму досить складний процес, адже від інших будівель його відрізняє глибокий зміст сакральності споруди. Перед сучасним архітектором ставиться надскладне завдання зведення храму після

ознайомлення із здобутками українського національного храмового будівництва, народними традиціями церковної архітектури, з врахуванням канонів та чинних норм побудови, а також вирішення художнього образу сакральної будівлі згідно регіональної традиції.

Усе це можливо через усвідомлення ролі церкви у житті українського християнина та волинянина зокрема. Адже його життя від початку до закінчення тісно пов'язане з храмом. На основі опрацювання вищевказаних досліджень, а також враховуючи регіональні особливості Волинської школи дерев'яного сакрального будівництва, запропоновані такими науковцями, як А. Данилюк, Я. Тарас, та особливо В. Завада доцільним буде виділити основні моменти, які на нашу думку стануть в нагоді при розробленні майбутніх проектів призначених для Волині.

Формування забудови населених пунктів відбувається протягом тривалого проміжку часу під дією природно-географічних, соціально-економічних, історичних факторів. На всіх етапах цього розвитку церкви приймають найактивнішу участь у формуванні їх силуету. В силу свого функціонального призначення, історико-архітектурної цінності, об'ємно-просторової композиції вони є домінантами забудови та композиційними центрами міст та сіл, що являється яскравим прикладом аналогічності місця розташування з роллю церкви у житті людини.

Православні християни мають строго канонічний чин, тобто спосіб, порядок заснування церкви. Вперше він був систематизований у книзі "Требник Петра Могили". Після виходу першого видання у 1646 році його багато разів перевидавали. Тут можна знайти детальний опис ритуалу заснування дерев'яної церкви. [За 1, 51-52]

Вибір місця для спорудження храму. З давніх часів за християнською традицією будівництво храму починалося з вибору для нього певного місця, наділеного особливими властивостями, звідки храм, як проміжна ланка, що поєднувала небо і землю, мав сприймати і передавати віруючим Господню благодать, небесне світло, оскільки Господь Ісус Христос є світлом для світу. [2,100] Основними критеріями для вибору місця були придатність та високоестетичність ділянки ландшафту. До середини XVIII ст. вибір місця для церкви ґрунтувався на стародавніх засадах, що зумовлювалося виконанням святиною оборонної функції — ділянка повинна була мати природні особливості щодо оборони; визначалося необхідністю швидкого відводу поверхневих атмосферних вод з парцелі церкви і цвинтаря, низьким рівнем ґрунтових вод, що, в свою чергу, забезпечувало довге і надійне збереження фундаментів (штендарів, паль, ковбанів), підвалин і стін, та екологічними вимогами (якомога вище розміщувати цвинтар)

Наприкінці XVIII-XIX ст. церкви переносяться ближче до забудови, що було продиктовано необхідністю мати кращу доступність до святині, містобудівельними вимогами. Обґрунтування нового місця часто аргументувалось втручанням Вищої сили: поява Божої Матері, перенесення хреста старої церкви на нове місце тощо. [За 9, 413-417].

На сьогоднішній день вибір місця диктує доцільність та доступність розміщення згідно функціонально-планувальних вимог в поєднанні з архітектурно-ландшафтною композицією.

Роль церкви у системі забудови населених пунктів. Вибір місця під спорудження храму нерозривно пов'язаний із його роллю у системі забудови населених пунктів. Планування храму відбувалося таким чином, що він займав гідне місце домінанти, на яку б фокусувалося довкілля та забудова. Приклади такого вибору місця для церкви сягають середньовіччя і ґрунтуються на принципах сакрального підходу до природи. [За Я Тарас, 415].

На жаль домінантою населеного пункту церква була не завжди. Так у період масового покатоличення кращі видові місця в населених пунктах відводилися під будівництво костелів, тим самим відсторонюючи традиційну волинську дерев'яну церкву на другий план. [За 4]. А у часи існування Радянського Союзу, в силу ідейно-політичних поглядів, поряд із закриттям храмів та заборонаю використання останніх за призначенням, велика увага приділялася зменшенню ролі храму у забудові населених пунктів, шляхом закриття їх пам'ятниками, лозунгами і стендами, громадськими і житловими будівлями, а також внаслідок проектування нової центральної вулиці, або ж взагалі нового центру. [За 8, 72-79]

Перш за все, термін “церква” та “храм” зникають із документації, так під час складання проектів планування і забудови сіл в кращому випадку їх позначають як громадські будівлі. [За 8, 72-79]

На сьогоднішній день складність відтворення традиційності домінанти церкви населеного пункту ускладнюється розмаїтою концентрацією релігійних організацій, а в межах міста де переважна більшість будинків мають п'ять та більше поверхів додається проблема візуального зменшення композиції храму. В такому випадку розроблені проекти розраховані на акцентуючу роль храму в межах композиції визначеної території.

Орієнтація храму є однією з основних вимог канону, щодо його будівництва. Церкви східного обряду канонічно зорієнтовані так, що вітвар завжди знаходиться на сході, а основна поздовжня вісь проходить зі сходу на захід через вітвар, наву і бабинець. (Рис. 7) Чітка орієнтація старих церков вітварем на схід пов'язана з тим, що вони закладалися у березні-квітні, коли географічний схід співпадав з астрономічним сходом сонця. Відхилення від

канонічної орієнтації пов'язані із наступними причинами: якщо це старі храми, то початок будівництва, а саме закладання храму відбувалося влітку, восени за відсутності у будівничих точних приладів для визначення сторін світу в різні пори року, або ж продиктовані природними умовами (напрямоком переважаючих вітрів, інсоляцією ділянки), а починаючи з XIX-XX ст. для храмів прослідковується великі відхилення пов'язані з перенесенням церков у існуючу забудову та врахуванням містобудівельних вимог кращого розташування до вулиць, площ а також відсутністю необхідних ділянок для будівництва. [За 9 , 278-280].

Матеріал та інструменти. Матеріалом для спорудження наших храмів, як правило, слугувала добірна деревина сосни та дуба. Будівельна майстерність увібрала в себе віковий досвід попередників стосовно вибору деревини, заготівлі, обробки. Використання сокири, як основного інструменту, зведення без застосування металевих конструктивних елементів, розрахунки пропорційності все це не могло не відзначитися довершеністю храмової архітектури.

Об'ємно-просторові характеристики Волинських дерев'яних храмів. Основними рисами волинського дерев'яного храму є відповідність внутрішнього і зовнішнього об'єму, зрубність конструкції, (ці риси характерні для більшості українських дерев'яних храмів), використання обтесаного на чотири канти бруса, приземкуватість будівлі. Велику кількість варіантів спорудження традиційного волинського дерев'яного храму можна звести до наступних двох типів: тридільного та п'ятидільного. А в межах типу згідно плану виділяємо -однорубний, -дворубний, -трьох зрубний, а в залежності від перекриття -безверхий (даховий, або хатнього типу), - з одним верхом (чотиригранна піраміда та баня), - з трьома верхами (бані).

Отже, основні характеристики волинського дерев'яного храму та обставини, що склалися з місцем його розташування, підкреслюють важливість запропонованої теми у визначенні місця та ролі сучасного дерев'яного храму в системі забудови населеного пункту. Можливістю впоратися з поставленим завданням є необхідність зрозуміти помилковість відкидання розробленого протягом століть образу нашого традиційно регіонального храму, а також бездумного перенесення поверхових аспектів розроблених у минулому на сучасну сакральну архітектуру. Слід, не впадаючи у крайнощі, творчо переосмислити істотне у регіональній традиції та, намагаючись його максимально зберегти, трансформувати за допомогою сучасних можливостей у самодостатню сакральну архітектуру.

Рис. 1 с. Добре, Свято-Успенський храм (1995р.)

Рис. 2. м. Луцьк, Петропавлівський храм (2009 р.)

Рис. 3. с. Мельники-Мостище, Свято-Дмитрівський храм (1998)

Рис. 4. с. Градья, Свято-Дмитрівський храм (1998 р.)

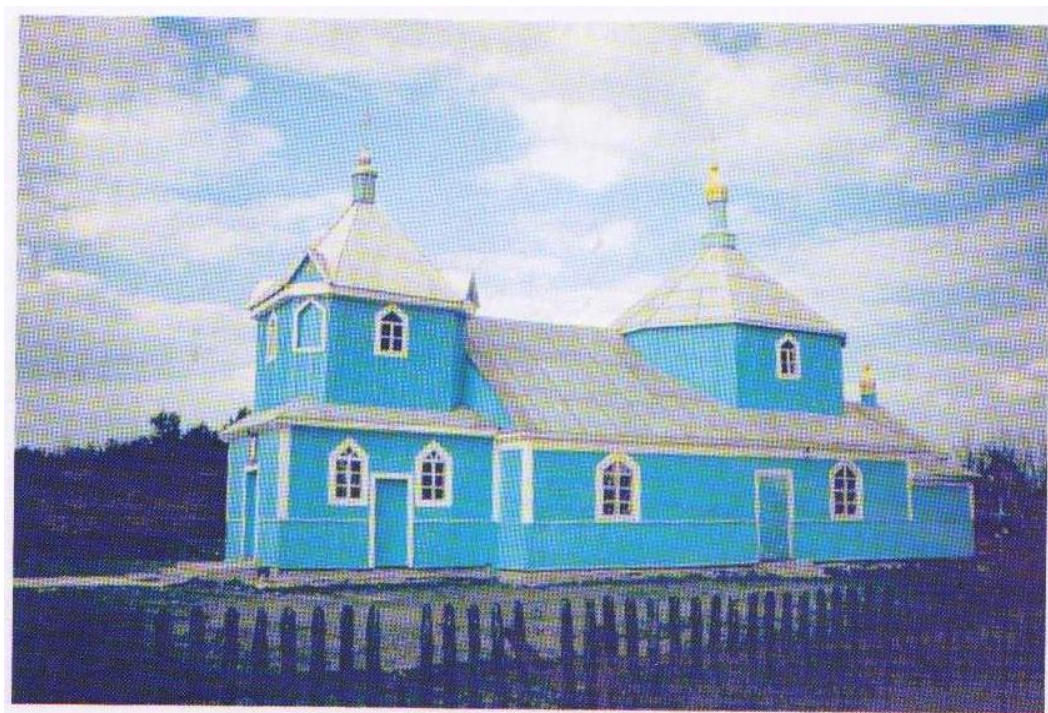

Рис. 5. с. Рудка, Свято-Луківський храм (1992)

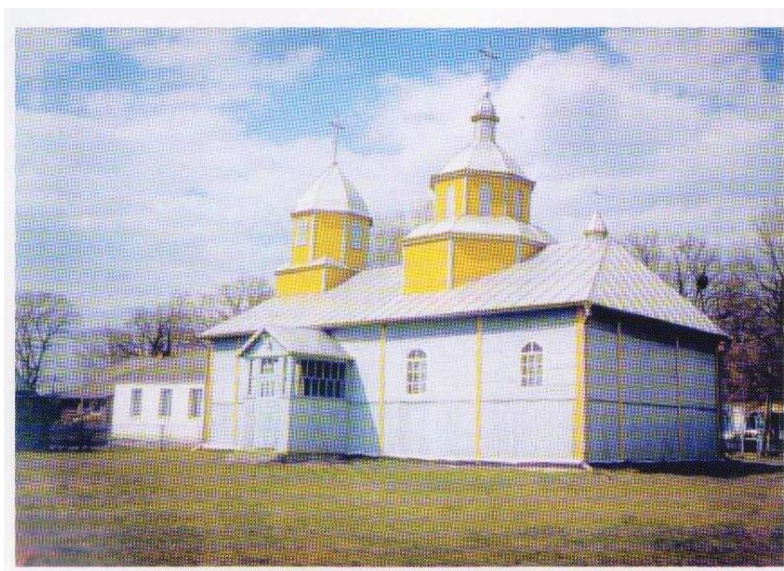

Рис. 6. с. Боровно, Свято-Різдво-Богородичний храм (1990 р.)

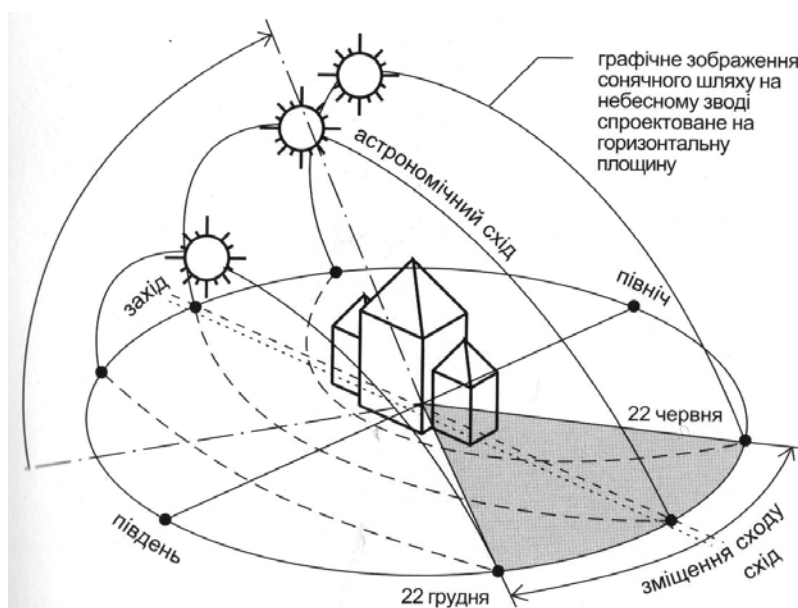

Рис. 7. Орієнтація церкви. За Я. Тарасом

Література

1. Вечерський В. В. Українські дерев'яні храми. – К.: Наш час, 2008. – 271 с., іл. – (невідома Україна)
2. Водотика О. Ю. Архітектура православних храмів України: історія та сучасність. Монографія. – К. : СПД Коляда О. П. – 2006. – 160 с.
3. Зборовський А. Проблеми храмобудування. Наша віра. № 9 (185) вересень 2003 р. с. 11
4. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. ВЕВ, 1902, №30.
5. Комплексна регіональна програма науково-практичних та ремонтно-реставраційних робіт по Волинській області /договір № 108/94/НДІТІАМ, КІІВ, 1994 С. 39-44
6. Куцевич В. В Культові будинки та споруди різних конфесій. Посібник з проектування. Київ КиївЗНДІЕП, 2009, 123 с.
7. Лиша Р. Скринія на вітрах. Українсько-візантійська традиція і тенденції "статусного споживання" в храмовому будівництві. Наша віра. № 2-3 (190-191) лютий-березень 2004 р.
8. Лоїк Г. К., Степанюк А. В. Основи проектування українських церков: Навч. посібник.- Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2000.- 136 с.
9. Тарас Я. М. Українська сакральна дерев'яна архітектура: словник-довідник.- Львів: ІН НАНУ, 2006.- 584 с.
10. Храми Волині. Фото збірник. Луцьк: "Вісник і К°", 2002. – 154 с.

Аннотация

Одним из основных моментов на пути возрождения культовой архитектуры есть определение места и роли современного деревянного храма в системе застройки населенного пункта. Основой создания самодостаточной сакральной архитектуры Украины должно стать творческое переосмысление существенного в региональной традиции и трансформации сохраненной с помощью современных возможностей.

Annotation

One of basic moments on the way of revival of temple's architecture there is a place and role of modern wooden temple in the system of building of settlement. Creative to think over must become basis of creation of completed temple's architecture of Ukraine substantial in regional tradition and transformation stored by modern possibilities.